

НАСЛІДКИ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ 2008-2011 РР. ДЛЯ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ЄС

Автором висвітлено політичні наслідки фінансової кризи 2008-2011 років для європейської інтеграції. Проаналізовано пропонувані альтернативи розвитку європейської інтеграційної моделі, а саме «федералізації» ЄС та «Європи двох швидкостей». Окреслено негативні тенденції зниження довіри до демократичних інститутів, що спостерігаються в ЄС.

Ключові слова: економічна криза, європейська інтеграція, Європейський Союз, антикризові заходи, демократія.

Автором рассмотрены политические последствия финансового кризиса 2008-2011 годов для европейской интеграции. Проанализированы предлагаемые альтернативы развития европейской интеграционной модели, а именно «федерализации» ЕС и «Европы двух скоростей». Определены негативные тенденции снижения доверия к демократическим институтам, которые наблюдаются в ЕС.

Ключевые слова: экономический кризис, европейская интеграция, Европейский союз, антикризисные меры, демократия.

The political implications of the 2008-2011 financial crisis for the European Union democratic institutions are analyzed. The alternative models, i.e. «federalization of the EU» and «Europe of two speeds», for the further European integration development are considered. The negative consequences of the financial crises like the general decrease of the democracy support in the European states.

Key words: economic crisis, European integration, European Union, bailout package, democracy.

Економічна криза, яку з 2008 року переживає Європейський Союз, без перебільшення є найгострішою з кінця 1930-х років. Нове загострення кризових процесів, від яких особливо постраждали Португалія, Греція, Ірландія та Італія, змушує уряди Єврозони шукати нових шляхів подолання боргових проблем та оздоровлення своїх економік. Проте все більше політиків та експертів схилиються до думки, що вирішення суто економічних завдань набуває особливого значення, оскільки криза Європейського Союзу вийшла за рамки фіскальної та монетарної сфер. Економічні потрясіння призвели до кризи європейської моделі інтеграції загалом, поставивши під сумнів існування ЄС у тому форматі, в якому він існував до сьогодні. Кризові явища відобразилися не лише на політичному рівні, але й вплинули на ціннісні орієнтири громадян країн-членів ЄС. Окреслимо кризові тенденції, що наразі спостерігаються в Європейському Союзі та можливі опції подальшого розвитку європейської інтеграційної моделі.

Економічна криза в Європейському Союзі розпочалася в 2008 році на тлі глобальних кризових процесів. У 2009 році європейські лідери схвалили план подолання економічної кризи та стимулювання європейської економіки, за яким передбачалося надання бюджетної допомоги та фіскальних пільг на суму більш ніж 200 млрд. євро. Чи не вперше за історію свого утворення Євросоюз зосередився на

розробці та реалізації спільних антикризових заходів, координуючи дії країн-членів [1].

Тим не менше, запропонований у 2009 пакет антикризових заходів не допоміг позбавитися існуючих проблем, і вже в на початку 2010 року Греція виявилася нездатною підтримати дефіцит державного бюджету на рівні обов'язкових 3 %. Стрімке зростання зовнішньої заборгованості та бюджетний дефіцит змусили Грецію, а за нею й Ірландію та Португалію, звернутися за допомогою до Європейського фонду фінансової стабільності.

Протягом років Греція, Іспанія, Португалія та деякі інші країни ЄС, мали найвищі темпи економічного зростання в зоні євро, обмовлені здебільшого низькими відсотковими ставками, що сприяли буму в галузі будівництва та споживчих витрат. Фінансова криза виявила серйозні системні проблеми в економіці цих країн, а саме хронічну відсутність дисципліни в державних фінансах та довгострокові структурні проблеми. Проте, найголовніше, що криза висвітлила недоліки єдиної європейської економічної моделі, побудованої на євро. Монетарний союз не є частиною політичного союзу. Такий дисбаланс веде до формування економічних відмінностей між країнами, причому механізму подолання таких відмінностей немає. Ці економічні відмінності, у свою чергу, складають свого роду матеріальну основу відмінностей у

стані національних бюджетів і появи фіскальних криз [2, с. 15].

Пошук шляхів подолання економічної кризи у 2010-2011 роках вийшов за рамки фіскальних та монетарних антикризових інструментів. Відставка грецького кабінету міністрів на чолі з Георгасом Папандреу 9 листопада 2011 року, а за тиждень й відставка одіозного італійського прем'єра Сільвіо Берусконі, які відбулися під тиском недовіри європейських лідерів, підтвердили, що оздоровлення єврозони вимагатиме й політичних кроків. Таким чином, незважаючи на те, що вигоки потрясінь, з якими стикнулися Греція, Іспанія, Італія, полягають насамперед в економіці, їх наслідки значною мірою вплинуть й на політичні реалії європейської інтеграції.

Європейська економічна криза, як і всі кризові явища, без сумніву має не лише деструктивні наслідки. Вона відкриває можливості для пошуку нових шляхів взаємодії та зміцнення європейських інститутів, які можуть ефективніше протистояти глобальним економічним та політичним ризикам.

Майбутній розвиток ЄС залежатиме від компромісу, якого сьогодні мають досягти представники кількох конкуруючих концепцій. Концепція «Федералізація ЄС», пропалована наразі німецьким урядом на чолі з канцлером Ангелою Меркель, передбачає поглиблення інтеграції і створення постійно діючого європейського механізму боротьби з фінансовими кризами, який буде наділений широкими повноваженнями, зокрема й у сфері введення автоматичних санкцій проти країн, які порушуватимуть вимоги Європейського пакту стабільності і зростання. Позиція Німеччини так чи інакше підтримується й Францією, яка наразі, на думку окремих французьких економістів «заглядає у прірву», адже можливий дефолт Греції та стрімке падіння економіки Італії дуже болісно відгукнуться у французькій банківській системі. Таким чином, для французького уряду є надзвичайно важливим утримання наднаціональних важелів політичного та економічного впливу на країни, які нездатні виконати вимоги означеного пакту.

Однак, бачення Франції сьогодні є критично важливим для розбудови майбутньої європейської інтеграційної моделі. У своїх останніх коментарях французький президент Ніколя Саркозі неодноразово наголошував на необхідності розбудови Європи «двох швидкостей». На практиці це має означати більш поглиблену економічну інтеграцію країн єврозони, та «конфедералізацію» периферії ЄС, до якої лідер Франції зараховує ті 10 країн-членів Союзу, що досі залишаються за межами «єврозони». Концепція Європи різних швидкостей не є новою, та й власне Європейський Союз наразі є «мультишвидкісним» об'єднанням. Більш чітко Ніколя Саркозі висловився наприкінці жовтня в Брюсселі: «Мені здається, що нам бракує інтеграції в рамках «єврозони», й водночас ми маємо надлишок інтеграції в рамках ЄС» [3]. Ідея виокремлення в рамках Євросоюзу вужчого але глибшого об'єднання, умовно кажучи «серцевини Європи», перегукується з проектом *Kerneuropa*, яку активно просували у 1994-1995 рр. Карл Ламерс та Вольфганг Шойбле, який наразі обіймає посаду міністра фінансів ФРН. Однак сьогодні, в умовах поширення кризи, такі ідеї французького президента,

за умови що їх підтримає й німецький канцлер, з більшою вірогідністю можуть призвести до появи не двошвидкісної Європи, а «двох Європ». Перші ознаки такого процесу вже помітні. Наприклад, одночасно з тим як в Брюсселі відбувалося засідання на рівні міністрів фінансів 17 країн «єврозони», їх колеги з 10 країн-членів ЄС провели зустріч в готелі напроти [4]. Це не може не викликати стурбованість, оскільки подібне дистанціювання може стати першим кроком до подальшої дезінтеграції. Голова Єврокомісії Хосе Мануель Баррозу неодноразово закликав європейських лідерів утриматися від поділу ЄС на «країни єврозони» та «країни поза євросоюзом», підкреслюючи, що така модель суперечить засадничим принципам та цінностям європейської інтеграції і, фактично, позбавлена довгострокової перспективи. Не влаштовує такий підхід й Великобританію, яка скептично ставиться до спроб поглиблення інтеграційних процесів в рамках єврозони і до спроб німецько-французького домінування. Великобританія відстоює збереження суверенітету національних урядів у питаннях економічної політики, й закликає зберегти ЄС як гнучку структуру, а не жорсткий блок.

Таким чином, економічна криза спонукає країни-члени ЄС переглянути засади європейської інтеграційної моделі. Пошук нових підходів зосереджений довкола наступних опцій: поступова конвергенція економік «єврозони» та поява незалежних наднаціональних інститутів, що контролюватимуть бюджетну політику країн-членів (при цьому відчутним є домінування німецько-французької ланки), або ж пошук механізмів та інструментів залучення всіх 27 країн-членів ЄС до розробки та впровадження антикризових заходів, що може бути менш ефективним в короткостроковій перспективі, але відкриває шляхи до збереження цілісності та єдності в рамках Євросоюзу.

Слід також наголосити, що звуження сфери суверенної влади демократичних інститутів сучасної держави та делегування частини її повноважень наднаціональним інститутам як інструмент подолання наслідків економічної кризи призведе до посилення кризових явищ й у суспільно-політичному вимірі. «Передислокація влади» являє собою безпосередній виклик демократії, оскільки традиційні національні моделі управління багатьма соціально-економічними процесами поступаються інтересам наднаціональних органів. Про це, зокрема, раніше стверджував політолог Ф. Шміттер, на думку якого «субнаціональні та наднаціональні структури влади, незалежно від їх розмірів, складності їх внутрішньої структури чи характеру виконаних функцій, ніколи не зможуть бути дійсно демократичними» [5]. Сьогодні ми спостерігаємо ситуацію, коли соціально-економічна політика національних урядів регулюється наднаціональними інтересами, при чому не лише в державах які постраждали від кризи (наприклад Греція, чи Італія), але й країнах, що вкладають кошти в їх порятунк (Франція, Німеччина). Наслідки такого підходу особливо відчутні в «нових» країнах-членах ЄС, які поступово втрачають відчуття долученості до вирішення основоположних питань. Це позначається й на внутрішньополітичному житті – зростаючий євроскептицизм веде до домінування популізму та

посилення ролі праворадикальних течій. За даними ЄБРР, економічна криза спричинила у 2010-2011 рр. падіння більш як на 10 % рівня підтримки демократії у «нових» країнах-членах ЄС. Як йдеться у доповіді ЄБРР, у певному сенсі «криза змусила людей ненавидіти те, що вони мають. Для країн ЄС – це стала ринкова економіка та демократія».

Подібні тенденції не є критичними, рівень довіри до демократичних інститутів в ЄС залишається досить високим порівняно з іншими регіонами. Тим не менше, при розробці пакету антикризових заходів, європейським лідерам слід зважати й на засадничі цінності Євросоюзу, які, власне, й відрізняють ЄС від будь-яких інших інтеграційних утворень.

Отже, серед негативних тенденцій, що загострилися внаслідок економічної кризи в ЄС, слід відзначити

активізацію спроб реалізації таких моделей подальшої інтеграції, що базуватимуться на розділенні ЄС на країни єврозони, та країни поза євросоною, а також посилення відчуження національних інтересів від наднаціональних структур, і як наслідок поширення антидемократичних настроїв. Водночас поза межами ЄС спостерігається зменшення ролі європейської інтеграції як зовнішнього стимулу демократизації, що відкриває простір для альтернативних інтеграційних та модернізаційних проектів. Таким чином, ЄС має випрацювати ефективні механізми для внутрішньої консолідації на демократичній основі, що допоможе подолати системну кризу і подолати існуючі негативні тренди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Камінський Є. Антикризові заходи Європейського Союзу. / Є. Камінський, М. Фесенко // «Зовнішні справи». – 2009. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=398>.
2. Бураковський І. Наслідки фінансової кризи для ЄС на прикладі Греції // International Review. – 2010. – № 1(13) – С. 15–20.
3. Інтерв'ю президента Франції Ніколя Саркозі телеканалу TF1 від 27.10.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://videos.tf1.fr/infos/2011/sarkozy-s-explique-sur-la-crise-l-emission-en-integralite-6797115.html>.
4. Two-speed Europe, or two Europes? // The Economist, 10.11.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2011/11/future-eu>.
5. Shmitter Ph. The Future of Democracy: Could It Be a Matter of Scale? // Social Research. – V. 66. – N 3. – Fall 1999. – P. 933–958.
6. Crisis in Transition: The People's Perspective // European Bank for Reconstruction and Development «Transition Report 2011», 15.11.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/pages/research/publications/flagships/transition.shtml>.

Рецензенти: *Пронь С. В., д.і.н., професор;*
Гавеля В. Л., д.філос.н., професор.

© Пилявець О. Л., 2012

Дата надходження статті до редколегії 16.12.2011 р.